

«LA MEMÒRIA OBLIDADA» Institut-Escola Les Vinyes (Castellbisbal)

Autoria: Betlem Cuesta Cremades, Carolina Torres Trujillo

Tropes nacionals travessant el riu Llobregat per pujar a Castellbisbal el dia 25 de gener de 1939.
Autoria: Giancarlo i Vittore Francone

1. INTRODUCCIÓ

-T'interessa la història, oi?

- La història no gaire, la veritat, però m'encanten les històries.

A.R (alumne del projecte La memòria obladata)

En aquest text volem compartir un projecte de recerca històrica i creació teatral que duem a terme a 3er d'ESO a les Vinyes i que té com a títol “La memòria obladata”. Però també volem explicar una deriva d'aquest projecte, La Comissió per a l'obertura de la fossa, un grup d'estudiants que s'han organitzat amb l'objectiu d'aconseguir l'exhumació de les dues fosses comunes de la Guerra Civil que hi ha al cementiri del municipi. Després d'algun temps, molta feina i algunes complicitats importants, ho han aconseguit i l'inici dels treballs arqueològics està previst per al setembre del 2026.

També volem aprofitar aquest espai per compartir algunes de les històries i les reflexions que hem anat teixint aquests anys, a partir del privilegi absolut de poder acompanyar un procés d'aquestes característiques. Viure amb els i les alumnes el que hem viscut, aprendre amb ells i elles, crear junts i aconseguir el que hem aconseguit en relació amb la recuperació de la memòria històrica local i les fosses ha estat per a nosaltres una experiència profundament transformadora com a ciutadanes però també com a docents. "La memòria oblidada" i tot el que ha generat ens fa de brúixola i marca la direcció cap a l'escola secundària que volem i cap al tipus d'experiències educatives que pensem que s'hi han de donar.

2. LES FLORS LES POSAREM NOSALTRES

Són les 11 del matí del 31 d'octubre del 2025, fa un sol de tardor discret i al cementiri de Castellbisbal es respira un ambient especial. No només perquè és vespra de *Tots Sants* i el lloc és ple de flors i més concorregut del que és habitual, sinó perquè sembla que aviat passarà una cosa important. Hi ha nens, joves, famílies i docents de l'Institut-Escola Les Vinyes. Hi ha també mitjans de comunicació, representants polítics i tècnics de l'Ajuntament de Castellbisbal, gent que viu al poble i una altra que ha vingut de lluny. I al fons, al parterre de l'esquerra, també hi ha quatre cadires, un micro i un altaveu. La gent que arriba es va col·locant al voltant i quan tres homes, un d'ells molt gran, se sentin commoguts a les cadires, Binta, després de donar les gràcies a tots per l'assistència, des d'allà paraula a Ònia, a Alexia i Pablo, que llegeixen el manifest que han escrit. Tots formen part de la comissió per l'obertura de la fossa de Castellbisbal, un grup d'alumnes de 3r i 4t d'ESO que, a través del projecte "La memòria oblidada" han descobert que al seu poble hi ha dues fosses comunes de la Guerra Civil i han decidit organitzar-se per sol·licitar formalment l'exhumació. Les seves paraules reflecteixen la convicció des de la qual parlen:

"Demà és el dia de Tots Sants, una festivitat en què des de temps immemorials i arreu del món, honoren els morts. Se'ls recorda, se'ls fa presents, s'agraeixen les seves vides. Però aquí, sota els nostres peus, davant nostre, hi ha alguns morts que no han pogut ser recordats com mereixen.

El dia 25 de gener de 1939 les tropes nacionals travessen el riu Llobregat per pujar al nucli antic de Castellbisbal. La resistència que els soldats republicans van oposar a l'avenç franquista va ser inútil i dies després el bàndol nacional entrava i guanyava Barcelona. Alguns dels morts d'aquell enfrontament van ser enterrats aquí al cementiri, en una de les

2.382 fosses comunes que hi ha a Espanya (el nostre país és el segon del món, després de Cambodja, amb més fosses comunes).

El 2002, Francesc Torres, artista de prestigi internacional, va intentar obrir la fossa com a part d'un projecte al voltant de la memòria, però en aquell moment no se li van donar els permisos necessaris i va acabar desenvolupant-ho a Burgos¹.

Per la investigació que va fer l'historiador Jordi Amigó aquells anys, encara amb alguns dels testimonis vius, sabem que es van cavar dues fosses on van anar a parar disset soldats republicans, entre ells Joan Torruella, pare, avi i besavi d'algunes de les persones que ens acompanyen avui.

Són persones que van decidir lluitar per defensar allò que legítimament havien decidit les urnes, persones que van voler aturar l'avenç del feixisme, per ells, però també per nosaltres, o persones, que senzillament es van veure obligades a fer una guerra que no era seva. Persones a qui els van desarrelar el nom i la memòria.

Ara, més de 86 anys després d'aquell hivern del 39, nosaltres un grup d'alumnes de l'IE Les Vinyes volem agafar el relleu i iniciar els tràmits per poder obrir la fossa, recuperar els noms dels que hi descansen i desenterrar silencis. Ens agradaria que es donés a conèixer la identitat de les persones que hi ha enterrades i que els seus familiars puguin acomiadar-se'n amb dignitat. Però també volem fer un homenatge a totes aquelles persones que van morir lluitant per defensar els drets democràtics i denunciar la crueltat de les guerres. No podem oblidar que la guerra civil va ser un cop d'estat que va tirar a terra el que la població havia decidit a les urnes.

Però també volem recuperar la memòria històrica del nostre poble, que se sàpiga el que va passar a Castellbisbal, que es conegui el que es va viure als nostres carrers i als nostres paisatges, que entenguem què implica una guerra, una dictadura i que es trenqui amb els silencis llargament imposats. Per això tenim pressa, ganes i el desig veritable i autèntic de dignificar la memòria d'aquestes persones i de dignificar també la memòria del nostre poble. René Pacheco, arqueòleg forense, ens deia que quan s'obre una fossa es trenca el silenci d'un poble. I avui, tots nosaltres, hem iniciat el camí perquè sigui així”.

¹ Al llibre *Oscura és l'habitació on dormim*, Francesc Torres recull les experiències, reflexions i fotografies que realitzà durant l'exhumació de la fossa de Vilamayor de les Muntanyes a Burgos. <https://www.memoriafotograficadelaguerracivil.uji.es/libro/oscura-es-la-habitacion-donde-dormimos-2007/>

La imatge dels familiars amb els membres de la comissió posant flors sobre la fossa és aquella que no s'oblida fàcilment. Tampoc oblidarem la solemnitat del moment, les llàgrimes d'alguns i algunes, el respecte, l'emoció bategant a l'ambient. Hi ha moments a la vida que són ja per sempre.

Però per què voleu aconseguir l'exhumació de les fosses? els pregunten les periodistes que han vingut a cobrir l'acte. I ells i elles responen amb claredat i contundència que és un acte de justícia, que volen que les famílies puguin enterrar dignament els seus morts, que se sàpiga què va passar al poble, què significa una guerra i una dictadura. I davant la seva veu tan clara, nosaltres, com a docents, només podem acompanyar-los en el procés, aprendre al seu costat, meravellar-nos de la força que poden arribar a tenir.

Acte d'homenatge a les víctimes de la Guerra Civil Espanyola, celebrat el 31 d'octubre de 2025, organitzat pels alumnes de la comissió de treball per l'obertura de la fossa.

3. IE LES VINYES: CONTEXT EDUCATIU I MARC DE LA PROPOSTA

Els alumnes que formen part de la comissió, així com la resta dels seus companys, han realitzat “La memòria oblidada” un projecte que ja forma part de la història i de la identitat del nostre centre.

L'Institut-Escola Les Vinyes, ubicat al municipi de Castellbisbal (Barcelona), és un centre públic que acull i acompanya nens, nenes i joves entre tres i setze anys. El projecte educatiu s'articula al voltant de metodologies actives que conceben l'alumnat no com un espectador del coneixement, sinó com un agent actiu, transformador i dotat de capacitat crítica i d'intervenció. Des del centre es promou la participació activa de l'alumnat a l'abordatge de problemàtiques socials i polítiques que defineixen el nostre present (com la immigració, la realitat de les persones sense llar o els problemes mediambientals). Però aquestes realitats no només s'aborden des d'una perspectiva teòrica o analítica, sino que s'intenta promoure la seva participació activa. Aprendre importa, entre altres coses, perquè ens pot fer millors individualment i col·lectivament. Des de Les Vinyes hi ha una aposta decidida perquè els i les alumnes visquin aquest tipus d'experiències que transcendeixen les parets de l'escola i que aposten per un aprenentatge profund i transformador.

En aquest marc contextual se situa «La memòria oblidada», una proposta pedagògica interdisciplinària que com ja hem dit es realitza a 3r de l'ESO. El projecte va començar a existir el 2019 quan, a través de la demanda d'una alumna amb una àvia malalta d'Alzheimer, es va decidir convertir la necessitat de deixar testimoni de la vida de la seva àvia, en un projecte de recerca i creació teatral. Preteníem que partint de la recuperació de les històries de vida de les seves famílies poguessin comprendre més profundament els fets i les dinàmiques històriques que es van donar al s. XX. A partir de les veus de les famílies, dels testimonis de persones que van viure durant el s. XX, altres expertes en aquest període històric, i diferents fonts de recerca històrica (fotografies, documentació, pel·lícules, llibres, documentals, etc.) ens vam proposar treballar com un autèntic laboratori de creació teatral on aprendre, investigar i crear una obra teatral al voltant de moments claus del s. XX.

El projecte, amb una durada de prop de cent hores de treball, aconsegueix que el coneixement que acaben tenint els i les alumnes sobre el nostre passat més proper sigui certament molt profund. No únicament pel rigor i per la profunditat amb què intentem analitzar els esdeveniments històrics, sinó també per la força de la narració com a motor d'aprenentatge (pel·lícules, testimonis, novel·les i novel·les gràfiques), l'estreta vinculació amb les històries familiars i per la utilització del llenguatge teatral com a vehicle d'expressió i pensament crític. A La memòria oblidada la història es torna testimoni, experiència, s'encarna, es fa viva.

El projecte sorgeix també d'una convicció ètica i pedagògica fonamental: les persones no podem construir la nostra identitat ni comprendre qui som sense recórrer a la nostra pròpia història, al lloc de què venim, els vincles col·lectius i les vivències compartides. Recordar és

un imperatiu, ètic i social indispensable per viure, orientar-se en el present, evitar la repetició d'atrocitats històriques i salvaguardar la convivència democràtica. Si a nivell individual la memòria és el pilar de la identitat, a nivell col·lectiu la memòria històrica constitueix el fonament indispensable de la consciència ciutadana. Aquest pont entre memòria individual i col·lectiva subjau a la gènesi i a l'essència mateixa del projecte.

Sabem que el s.XX a Espanya va estar marcat per esdeveniments convulsos: l'experiència democratitzadora de la Segona República, l'esclat de la Guerra Civil després del cop d'Estat del 1936, una dictadura franquista que es va allargar durant quaranta anys i un procés de transició a la democràcia influenciat per pactes de silenci i lleis imposaven l'oblit.

Davant d'aquest imperatiu per oblidar que permea allò institucional, però també allò social i les històries familiars, «La memòria oblidada» proposa interrogar directament aquest passat recent des de l'àmbit micro històric: Què va passar exactament als camps, carrers i masies de Castellbisbal durant la Guerra Civil i la dictadura? Com van viure aquells anys traumàtics les nostres famílies, els nostres veïns? D'on vénen els nostres besavis? Quines van ser les raons que els van moure a deixar enrere les arrels? Què et pot passar vivint sota un règim totalitari? Quines diferències hi ha entre créixer i viure sota un règim dictatorial sotmès a la censura i la repressió o fer-ho en un sistema democràtic sustentat en llibertats col·lectives? Podem contribuir d'alguna manera a la reparació i a la restitució col·lectiva?

Però no volem només que els alumnes coneguin i comprenguin un període fonamental de la nostra història i que el puguin posar en relació amb el nostre present, sinó que volem que creïn a partir de tot això, filant les històries, les dades, els esdeveniments històrics, els testimonis, les seves pròpies preguntes, les imatges que han anat construint. El teatre és sens dubte un instrument d'expressió poderosíssim però també d'aprenentatge profund. Idear, escriure i portar a escena una obra de teatre és un exercici cognitiu complex que requereix activar coneixements i competències de l'ordre superior (cooperació, autonomia, responsabilitat...).

3.1. LA MEMÒRIA OBLIDADA: EXPLICACIÓ DEL PROJECTE

El projecte es desplega al llarg d'un trimestre acadèmic complet amb una dedicació intensiva d'aproximadament cent hores lectives. La proposta està estructurada en fases progressives que guien l'alumnat des de la sensibilització inicial i la construcció teòrica fins a la investigació arxivística i del marc legal, la construcció de la dramatúrgia, el muntatge tècnic i la difusió pública comunitària.

Tot seguit fem un recorregut breu per les diferents fases del projecte:

Fase 1 Inici i Sensibilització: Llançament del projecte: sortida al cementiri de Castellbisbal amb expert que ens explica algunes qüestions clau vinculades a la memòria històrica i la memòria del paisatge. Primeres dades, coneixements previs, preguntes disparadores i detonants emocionals/històrics. En aquesta fase inicial també rebem la visita d'alguns testimonis, veiem alguns talls de pel·lícules i documents gràfics seleccionats. **Creacions:** Mapa de preguntes, planificació del projecte, primeres dades, activació de coneixements previs.

Fase 2.1. Indagació Individual i Familiar: Elaboració de l'arbre genealògic familiar estès. Preparació i realització d'entrevistes orals. Posada en comú de les històries. Consulta de bases de dades de fitxers (PARELLS, etc.). Redacció del relat de vida del familiar escollit. **Creacions:** Arbre genealògic i història de vida documentada.

Fase 2.2. Indagació Històrica en Grup: treball amb Caixes d'Història especialitzades per etapes (II República, Guerra Civil, Dictadura i Democràcia), preparació de presentacions, confecció de l'eix cronològic i disposició a l'aula de tots els materials, històries recopilades. **Creacions:** Línia del temps col·lectiva, presentació històrica de les diferents etapes, aula com a espai de creació.

Fase 3: Laboratori Escènic i Dramatúrgia: Aspectes escènics bàsics, treball expressiu i corporal. Transformació de tot allò investigat en fil narratiu. Redacció del guió, dramatúrgia, assaigs. **Creació:** Guió teatral i tècnic, dramatúrgia.

Fase 4: Muntatge, Especialització i Estrena: Organització per comissions tècniques (direcció, actuació, escenografia/il·luminació/so, comunicació). Assajos generals. **Creació:** Estrena de l'obra de teatre i exhibició pública del procés de treball.

Fase 5: Avaluació i Acció Ciutadana: exhibició pública de l'obra i del procés de treball, avaluació metacognitiva i implicació de diferents agents. **Creació:** activitats de reflexió, cercle de paraula, avaluació.

Com es pot observar en aquesta descripció, la metodologia del projecte combina procediments de la recerca historiogràfica amb la creació teatral. L'alumnat inicia la seva indagació interrogant els seus propis nuclis familiars. A través d'entrevistes preparades a l'aula, els estudiants entrevisten familiars, i també recullen testimonis gravats, transcripcions, fotografies antigues, cartes, diaris o pertinences guardades durant dècades. Aquesta fase té un enorme interès per als estudiants, ja que normalment tenen una gran necessitat per descobrir

la seva pròpia història familiar, les històries dels seus avantpassats. És una fase del procés plena de descobriments molt significatius per a l'alumnat. El projecte també fa un salt qualitatiu en introduir l'alumnat en la consulta directa de bases de dades documentals de caràcter nacional i internacional. Guiats pel professorat, els estudiants accedeixen a portals com el Portal d'Arxius Espanyols (PARES), la base de dades *Tots els Noms el Buscar Combatents*. A través d'aquests repositoris, els alumnes introdueixen els noms dels seus besavis i rebesavis, localitzant expedients judicials sumaríssims, ordres incautació de béns, registres de presoners en camps de concentració franquistes o fitxes d'exiliats a França i Llatinoamèrica.

Per contextualitzar aquestes històries amb els grans marcs polítics, el treball a l'aula s'organitza mitjançant caixes d'indagació temàtiques. Cada grup aprofundeix en una de les quatre grans etapes del segle XX espanyol a partir de la consulta de diferents fonts (llibres, pel·lícules, documentals, narrativa, fotografia, testimonis, articles especialitzats...). L'objectiu és tenir una visió general del període però també hem volgut posar l'èmfasi en alguns aspectes concrets per poder aconseguir més profunditat.

- **La Segona República Espanyola:** Anàlisi de la modernització pedagògica (Les Missions Pedagògiques), les reformes socials i l'eclosió cultural.
- **La Guerra Civil (1936-1939):** El cop d'Estat, el desenvolupament dels fronts de combat, la resistència popular, la repressió a les dues rereguardes i el paper de les dones (Museu Virtual de la Dona Combatent).
- **La Dictadura Franquista:** La repressió sistemàtica, el presidi polític, l'exili, els internats d'auxili social i religiosos (*Els internats de la por*), la institució de reclusió repressiva femenina (*El Patronat de protecció de la Dona*), la censura i la resistència antifranquista (com l'execució de Salvador Puig Antich).
- **L'Adveniment de la Democràcia i la Memòria:** La Transició, el cop d'Estat del 23-F, la Llei d'Amnistia del 1977, la promulgació de les lleis de memòria històrica i democràtica i els moviments per la recuperació dels desapareguts.

3.2. L'ENFOCAMENT MICROHISTÒRIC I LES NARRATIVES BIOGRÀFIQUES

Com hem vist un dels elements més destacats del projecte, és la vinculació de les dinàmiques històriques amb les històries familiars i els testimonis de vida. Quan els grans processos socioeconòmics i polítics del s.XX es connecten amb les trajectòries vitals dels propis avantpassats dels estudiants i les històries de vida de les persones, l'aprenentatge pateix una

transformació qualitativa. En paraules de l'escriptora Almudena Grandes, el repte és “explicar històries corrents per explicar la gran història”.

La història deixa de ser abstracta i llunyana per adquirir rostre, nom, cos, emoció. L'alumnat comprèn que els moviments migratoris, les represàlies polítiques, els empresonaments, la clandestinitat sindical o l'exili a Europa i Amèrica no són conceptes abstractes d'un llibre de text, ni fets aïllats, sinó experiències concretes que responen a dinàmiques històriques i que van determinar les vides i la història de les seves famílies, de les seves famílies. Vincular la memòria familiar amb el context sociohistòric permet desenvolupar l'empatia històrica, estimula la indagació històrica i situa l'aprenent en el rol d'investigador social.

Pel que fa a aquest punt el projecte ens ha regalat moments inoblidables al llarg d'aquests anys, brindant-los als alumnes i les seves famílies descobriments inesperats i fascinants: històries d'avis sindicalistes que van viure amagats als terrats de Barcelona, famílies que van haver d'exiliar-se a França, a Llatinoamèrica i altres que no ho van aconseguir, presoners dels camps franquistes, biblioteques clandestines dels seus fills dels braços, persones que es jugaven la vida per amagar els altres, per defensar allò que pensaven que era just... La digitalització de documents històrics a través de l'arxiu PARELLS i el Buscar Combatents, entre altres, ens ha fet viure també moments inesborrables a l'aula, com quan trobem el document de la sentència de mort del besavi de Martina, de Víctor, o documents que ens permeten seguir la pista als rebesavis de Jonathan, que fa només un any que ha arribat a Catalunya des del Paraguai i que a través del projecte ha descobert que els seus avantpassats van ser sudamericans per salvar la vida.

I també ens ha permès viure l'emoció de les famílies que des de la platea s'emocionen en escoltar els seus noms i els dels seus avantpassats, en veure com els fills i les filles posen cos i veu al que van viure. I entre totes aquestes històries hi ha molts silencis que comencen a tenir paraules.

3.3. L'ART ESCÈNIC COM A ESPAI D'INVESTIGACIÓ I CREACIÓ COL·LECTIVA

Un tret definitori del projecte és la utilització del teatre i del llenguatge escènic com a metodologia, vehicle expressiu i motor de pensament crític. El projecte és concebut com un autèntic laboratori de creació dramàtica.

L'alumnat no representa un guió que ja existeix, sinó que assumeix el repte de crear una obra, construir la dramatúrgia i posar en escena un rigorós espectacle teatral, construït

col·lectivament a partir dels documents, testimonis i evidències trobades durant la recerca biogràfica i històrica. El repte és enorme perquè filar tot allò après i crear una història que aconseguixi emocionar i interpel·lar els espectadors és complex.

Per dur-ho a terme comptem des dels inicis del projecte amb Txell Torres, directora teatral i coreògrafa de Castellbisbal, que ens ha acompanyat durant tots aquests anys amb una mirada sensible, rigorosa i valenta i amb qui hem consolidat la nostra convicció que el teatre, i més encara a l'etapa secundària, hauria de tenir una importància molt més gran de la que té als nostres.

Les arts escèniques tenen un enorme potencial com a element transformador tant en sentit individual com col·lectiu. En el procés creatiu d'una peça teatral entren en joc moltes coses: les emocions, els egos, la posició que cada persona ocupa dins del grup, les històries que el fan ser qui són. En aquest context els i les alumnes aprenen a gestionar i regular les seves emocions, a cedir, a escoltar l'altre, a expressar. Juguen a ser els que no són buscant la veritat dels personatges, dels gestos, de les escenes i això els ajuda a créixer. És emocionant veure com sobre l'escenari de vegades els seus rols canvien, se situen en un altre lloc. Per a ells i elles és alliberador ja que es troben en un moment vital en què estan intentant definir qui són.

En la creació d'una peça teatral tots i cadascun són elements essencials perquè tot funcioni, tenen una coresponsabilitat i això genera dinàmiques que no s'haguessin pogut establir per altres vies. Per això, una vegada i una altra els i les alumnes, en parlar del projecte fan referència al sentiment de cohesió que ha generat dins del grup. Neus Royo, alumna que va fer el projecte ja fa uns quants anys ens deia: *"Tinc la sensació que a partir del projecte ens vam convertir més en una classe, en un grup. Fer una obra de teatre com la que vam fer ens va unir molt. Ens sentim molt orgullosos de l'obra, del que havíem fet junts i això ens va unir molt"*.

El teatre permet expressar, emocionar i crear enllaços. I també és un instrument molt potent d'aprenentatge i transformació individual i col·lectiva.

3.3. COL·LABORACIONS EXTERNES

L'èxit i la transcendència del projecte rau en el seu impacte a l'entorn comunitari de l'alumne i la complicitat amb professionals de diversos àmbits que ens han acompanyat aquests anys.

Txell Torres (Directora teatral y coreógrafa): Acompanya l'alumnat al taller d'expressió corporal, l'estructuració dramàtica i la direcció escènica.

Albert Gusi (Artista, fotògraf i gestor cultural): Veí de Castellbisbal i activista cultural, actua com a enllaç amb la memòria del paisatge local i guia les visites interpretatives al cementiri municipal i a les trinxeres del riu Llobregat.

René Pacheco (Arqueòleg i especialista en fosses comunes): Assessora l'alumnat sobre els protocols científics d'exhumació, la identificació genètica i la significació social de la Llei de Memòria Democràtica 20/2022.

Institucions Locals: Ajuntament de Castellbisbal i molt especialment la regidoria d'educació.

Jordi Amigó i Barbeta (Historiador i arxiver): Autor de les investigacions històriques fonamentals sobre la fossa comuna del cementiri de Castellbisbal i la reconstrucció dels fronts locals del 1939.

Joan Banús (Arxiu Municipal de Cardedeu): Col·laborador clau en la localització de familiars de les víctimes identificades a la fossa local.

Direcció General de Memòria Democràtica de Catalunya: Col·laborador clau a l'assessorament per a la confecció de la demanda d'exhumació de la fossa de Castellbisbal.

4. LA COMISSIÓ PER A L'OBERTURA DE LA FOSA

El descobriment de l'existència de dues fosses comunes al cementiri de Castellbisbal en el marc del projecte va suposar un punt d'inflexió important. La memòria oblidada deixava de ser només una experiència de creació, profunda i interessant, per passar a ser un projecte amb un enorme impacte comunitari.

Durant el curs 2024-25 un grup d'alumnes van manifestar la voluntat d'organitzar-se com a comissió amb la intenció d'investigar sobre les fosses ubicades al cementiri del municipi i plantejar diferents accions per a la dignificació de l'espai i de la memòria històrica.

Ja des d'un inici compartim amb ells i ells la complexitat del procés, les dificultats i l'esforç que implicava, però res no semblava dissuadir-los. En un inici l'únic que teníem eren algunes referències difuses i moltes preguntes. Molt poques persones al poble eren coneixedores de l'existència de les fosses, en quedaven molt pocs que haguessin viscut aquells anys i les dades eren molt breus. Sabíem, aquests sí, que l'historiador Jordi Amigó havia elaborat un informe

feia anys, però l'Ajuntament no en tenia cap còpia. Així que el primer va ser localitzar-ho, posar-nos en contacte amb ell, explicar-li qui érem i què preteníem. La seva resposta no es va fer esperar: ens va compartir emocionat l'informe en un correu que acabava amb una frase que avui, tenint en compte tot el que ha passat, encara ens emociona més: *“Si ho necessiteu, podem parlar, els historiadors no tanquem mai una carpeta definitivament”*.

Després de la lectura i l'anàlisi de l'informe comencem a estirar alguns fils. Després de mesos de lectures de documents i normatives, trucades, contactes, mails i converses amb diferents administracions i persones expertes, aconseguim no només fer-nos una idea força precisa del que va passar a Castellbisbal al final de la Guerra Civil, sinó que també aconseguim contactar amb els descendents d'una de les víctimes i iniciar i encoratjar el procés perquè l'exhumi. El que segueix és un resum de la investigació i del procés.

4.1. LA FOSSA COMÚ DEL CEMENTIRI DE CASTELLBISBAL

Com vam indicar al principi d'aquest text el 25 de gener del 1939, les tropes franquistes avançaven cap a Barcelona lliurant combats contra la rereguarda de l'exèrcit republicà al llarg del riu Llobregat i en diversos punts del terme de Castellbisbal (com la torre del Telègraf, Can Santeugini, la Costa Blanca, Can Canyadell o Ca). Tot i la imminència de la derrota republicana, va existir una resistència armada desesperada que va causar nombroses baixes entre els combatents. Després de l'ocupació del municipi, els cadàvers dels soldats republicans van quedar escampats pels marges de les carreteres, camps de conreu i llocs del terme municipal. Les autoritats franquistes van ordenar als veïns i encarregats del cementiri la recollida dels cossos. Les restes d'almenys una quinzena de soldats republicans van ser inhumades en dues fosses comunes situades al cementiri municipal;

- **Fosa Núm. 1 (Marcada amb una creu de ferro):** Va albergar les restes d'entre 12 i 13 soldats republicans morts entre el 24 i el 25 de gener de 1939. Entre elles es va identificar a **Joan Torruella Bas**, natural de Cardedeu. Finalitzada la guerra, la família de Torruella va anar al cementiri i va instal·lar una creu de fusta amb la seva fotografia i inscripció. Dècades més tard, en deteriorar-se la fusta, la família va encarregar una creu de ferro al ferrer local Rafalet, la qual roman al parterre esquerre del cementiri. Tot i que els familiars van intentar traslladar les restes a la seva localitat natal després de la guerra, les autoritats del règim els van denegar el permís.
- **Fossa Núm. 2 (Sense senyalització exterior):** Situada a l'esquerra de l'entrada del cementiri, conté les restes de tres soldats republicans morts en combat. Durant

dècades, tres excombatents supervivents acudien fidelment cada festivitat de Tots Sants des de Barcelona per dipositar flors al lloc, costum que es va extingir després de la mort dels mateixos.

Aproximadament entre els anys 2004 i 2005, el prestigiós artista Francesc Torres, juntament amb l'historiador Jordi Amigó Barbeta (de l'equip DIDPATRI de la Universitat de Barcelona), va intentar promoure l'excavació científica i l'obertura de la fossa amb el suport econòmic de fundacions nord-americanes. Tot i això, en no existir en aquell moment una Llei de Memòria Històrica estatal ni protocols autonòmics consolidats, la Generalitat de Catalunya va denegar les autoritzacions administratives pertinents, quedant la iniciativa paralitzada durant dues dècades.

Vuitanta-set anys després un grup d'estudiants de 3r i 4t d'ESO recuperaven l'informe perdut fins aquell moment. Durant més d'un any, aquest grup s'ha reunit setmanalment fora de l'horari escolar per dur a terme els passos següents:

- Estudiar la Llei de Memòria Democràtica 20/2022 i els protocols tècnics d'exhumació amb l'arqueòleg René Pacheco.
- Rescatar i interpretar l'informe històric de **Jordi Amigó i Barbeta** sobre els combats de gener de 1939 a Castellbisbal.
- Contactar amb Joan Banús, arxiver municipal de Cardedeu, aconseguint identificar i localitzar els descendents directes de **Joan Torruella Bas**, una de les víctimes inhumades a la fossa comuna.
- Organitzar l'acte d'homenatge a les víctimes que hem descrit al "inici d'aquestes pàgines.
- Contactar amb les institucions públiques **Direcció General de Memòria Democràtica de Catalunya i Ajuntament de Castellbisbal** per formalitzar la petició de l'exhumació de les dues fosses previsibles de Castellbisbal. Realitzar les reunions pertinents.
- Visita als treballs arqueològics d'exhumació de les fosses del municipi d'Abrera.

4.2. L'EXHUMACIÓ DE LES FOSSES

A finals de maig del 2026, la **Direcció General de Memòria Democràtica de Catalunya y el Ayuntamiento de Castellbisbal**, ens van notificar oficialment que la intervenció

arqueològica de la fossa del cementiri de Castellbisbal estava prevista dins del Pla de fosses 2026-28 i que la seva execució aproximada es realitzaria durant la tardor del 2026.

Vuitanta-set anys després dels tràgics esdeveniments que va implicar el cop d'estat feixista, un grup d'estudiants de quinze i setze anys feien justícia.

5. RESULTATS I CONCLUSIONS

"Jo abans feia moltes bromes sobre Franco i no sabia res de la història de la meva família. però després d'haver descobert el que ara sé, la veritat és que ja no faig broma. Va ser molt seriós el que va passar".

O.S. (alumne del projecte)

La memòria oblidada prova que és possible articular projectes educatius d'exigència acadèmica i interdisciplinar que, alhora, mobilitzin l'emoció i la consciència de l'alumnat, transformant-los en ciutadans amb iniciativa social, capacitat d'organització i compromís ètic i polític.

Any rere any "La memòria oblidada" és un dels projectes més ben valorats per l'alumnat. Apareix sovint en les seves presentacions d'aprenentatge, ho recorden amb afecte quan són a 4t de l'ESO i quan ja se n'han anat de les Vinyes, alguns segueixen amb les investigacions que van començar als treballs de recerca del batxillerat.

Però, per què? Què fa del projecte una experiència tan significativa? Per què segueix creixent? I la resposta no és unívoca.

Com hem dit el fet de **crear i portar a escena** una obra és important. No només per tot allò que implica el procés, sinó perquè els alumnes s'erigeixen en creadors de cultura, en majúscules.

Però també hi ha un altre element que determina la importància que té el projecte i que fa referència a la manera com es filen **les històries de vida amb la política i la història**. Amb el projecte entenen que si els seus avis van venir a Catalunya des d'Andalusia o Extremadura o si tenen familiars a França no és casual, respon a determinades dinàmiques històriques. Entenen també que una dictadura no és només "un sistema polític que es basa en la concentració del tot el poder en mans d'un sol individu" sinó també i sobretot què significa això en la vida de les persones. Entenen que viure una dictadura vol dir poder ser detingut, empresonat i assassinat per pensar diferent. Significa també no poder enterrar dignament els teus familiars, que la història familiar s'ompli de secrets i vergonya, que t'arrabassin a un

bebè dels braços o et tanquin en un centre del *Patronat de protecció de la dona* si no et comportes com els teus pares o l'església espera de tu... La retallada de drets i llibertats que implica una dictadura a la vida concreta de les persones té cara, té nom.

Aquest ordit els permet també entendre el seu present des d'un altre lloc, analitzar-lo d'una manera més crítica i més profunda i transformar-ne la mirada i el posicionament en relació amb determinades dinàmiques i tendències polítiques que defineixen la nostra realitat.

Com a docents tenim el deure mantenir una actitud de neutralitat ideològica i rigor en el tractament de la informació basada en la veracitat dels fets històrics i en el contrast de les fonts. Ara bé, també cal reconèixer que en determinats moments aquesta necessària neutralitat s'ha confós amb el silenci. Davant la repressió, la violència o la vulneració dels drets de les persones, el silenci no és neutral, esdevé còmplice de les injustícies. Viure en un sistema democràtic o en un dictatorial, té unes implicacions concretes i com a docents ens sentim profundament compromeses amb una educació que ens en parli. Més encara quan l'ascens de la ultradreta amenaça les democràcies i omple les xarxes de desinformació, discursos d'odi i polarització que erosionen la convivència social. La banalització de consignes feixistes en xarxes socials i espais públics coincideix en el temps amb un fet biològic inexorable: la progressiva desaparició física de la generació que va viure en carn pròpia la contesa civil i la repressió franquista. Les veus d'avis, àvies i gent gran encara que podien narrar de primera mà els horrors de la guerra o el terror de la dictadura s'estan apagant.

El desenvolupament del projecte demostra que l'ensenyament de la història no pot romandre impassible davant dels corrents negacionistes ni davant del ressorgiment de discursos totalitaris. La memòria no és una mirada malenconiós o ressentida cap al passat; és un dispositiu crític de resistència al present i una eina de construcció del futur. Educativament, resulta imprescindible que l'alumnat compregui la diferència substancial que hi ha entre viure en una democràcia representativa garant dels drets fonamentals o patir-ne les conseqüències d'un règim dictatorial.

Per a l'equip docent de les Vinyes, construir la història des de l'oblit no és pas una postura neutral, sinó un exercici de complicitat amb la injustícia. Davant d'això, s'erigeix la dignificació de la memòria de les víctimes com a imperatiu ètic irrenunciable per fonamentar una societat més justa, pacífica i cohesionada.

Una **educació autènticament democràtica** és parlar de tot això i és també generar espais per lluitar contra la impotència, per entendre que som subjectes polítics, que podem intervenir en el transcurs de la història, que aprendre pot transformar i fer millor el món on vivim.

Un món on potser hi ha un grup de nois i noies que s'han organitzat per sol·licitar que es recuperi la memòria del seu poble, que algunes famílies puguin enterrar dignament els seus morts i perquè tothom sàpiga què és el que va passar als seus carrers, a casa seva. Un grup de nois i noies que saben què vol dir viure una guerra i una dictadura i que el volen compartir des de dalt d'un escenari o als espais, places i racons dels nostres pobles i ciutats, des dels espais que habitem.

9. BIBLIOGRAFIA

Notícies sobre el projecte

Marimon Molas, S. (2025, 31 d'octubre). *"És una injustícia!": els estudiants de Castellbisbal volen exhumar la fossa del poble. Nosaltres comprem.*

Vallespín, I. (2025, 1 de novembre). *De treball d'institut a descobrir un familiar enterrat en una fossa. El País.*

3Cat. (2025, 31 d'octubre). *Alumnes de Castellbisbal homenatgen els morts de la Guerra Civil enterrats a la fossa comuna del cementiri* [Video]. Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA).

Història Local

Comas, E.(s. d.). *Anar a escola a Castellbisbal entre 1939 i 1965.*

Ballesteros, E.(s. d.). *Entre tempestes, plantem llavors. La Segona República i la Guerra Civil a Castellbisbal (1930–1943).*

Piera, M. (s. d.). *El creixement urbanístic del terme municipal de Castellbisbal (1850–2000).*

Altres referències

Fernández Liria, C., & Casado Arenas, S. (2022). *Què va ser el franquisme? La nostra història explicada als joves*(Il·lustracions de D. Ouro). Raó.

PetitSapiens. (2023, octubre-novembre). *La Guerra Civil. El conflicte que ha marcat la nostra història* (núm. 260). Sàpiens Publicacions.

Beevor, A. (2005). *La Guerra Civil espanyola*. Revisió.

Casanova, J. (2014). *Espanya partida en dos. Breu història de la Guerra Civil espanyola*. Revisió.

TV3. (2022). *Tanta guerra!* [Programa de televisió]. Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA).

Fonts audiovisuals

Armengou, M., & Belis, R. (Directors). (2015). *Els internats de la por* [Documental]. Televisió de Catalunya (TV3).

TV3. (2022). *Tanta guerra!* [Programa de televisió]. Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA).

RTVE. (2018). *El Patronat* [Documental]. Ràdio Televisió Espanyola.

Villaronga, A. (Director). (2010). *Mongetes negres* [Pel·lícula]. Massa d'Or Produccions.

Carracedo, A., & Bahar, R. (Directors). (2018). *El silenci dels altres* [Documental]. Llabor Verda Productions.

Selecció de novel·les gràfiques

Abadia, X. (2018). *Frank. La història increïble d'una dictadura oblidada*. Dibbuxs.

Altarriba, A., & Kim. (2016). *L'ala trencada*. Norma Editorial.

Altarriba, A., & Kim. (2009). *L'art de volar*. Edicions de Ponent.

(Si utilitzes una edició posterior de Norma Editorial, cita l'any d'aquella edició.)

Gibson, I. (2024). *Quatre poetes en guerra*. Austral.

Méndez, A., & Girón, K. (2017). *Els gira-sols cecs*. Edelvives.

(Comprova l'autoria de l'adaptació gràfica segons l'edició que has utilitzat.)

Roca, P. (2019). *Els solcs de l'atzar*. Astiberi.

Roca, P. (2023). *L'abisme de l'oblit*. Astiberi.

Ros, I. (2021). *Federico*. Lúmenes.

Selecció de pel·lícules

Camus, D. (Director). (2003). *Soldats de Salamina* [Pel·lícula]. Lola filmes.

Carracedo, A., & Bahar, R. (Directors). (2018). *El silenci dels altres* [Documental]. Llabor Verda Productions.

Del Toro, G. (Director). (2006). *El laberint del faune* [Pel·lícula]. Estudios Picasso.

Garaño, J., Aitor Arregi, A., & Goenaga, J. M. (Directors). (2019). *La trinxera infinita* [Pel·lícula]. Moriarti Productions.

Lacuesta, I. (Director). (2023). *La llum d'Elna* [Sèrie de televisió]. TV3.

Loach, K. (Director). (1995). *Land and Freedom (Terra i llibertat)* [Pel·lícula]. Parallax Pictures.

Martínez-Lázaro, E. (Director). (2007). *Les 13 roses* [Pel·lícula]. Enrique Cerezo Producciones.

Oristrell, F. (Director). (2006). *Salvador (Puig Antich)* [Pel·lícula]. Mediapro.

Trueba, B. (Director). (2011). *La veu adormida* [Pel·lícula]. Warner Bros. Pictures Espanya.

Trueba, F. (Director). (1998). *Els anys bàrbars* [Pel·lícula]. Fernando Trueba PC.

Villaronga, A. (Director). (2010). *Mongetes negres* [Pel·lícula]. Massa d'Or Produccions.